

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 33.339.5

Пенська І. О.

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті розглянуто основні проблеми інтеграційної політики України. Зроблено висновки щодо необхідності розробки стратегії, яка б дала змогу їй стати активним суб'єктом геополітики за умов збереження економічного та політичного суверенітету.

В статье рассмотрены основные проблемы интеграционной политики Украины. Сделаны выводы о необходимости разработки стратегии, которая бы дала возможность ей стать активным субъектом геополитики при условиях сохранения экономического и политического суверенитета.

The article describes the main problems of the integration policy of Ukraine. Conclusions drawn about the need to develop a strategy that will enable Ukraine to become an active subject of geopolitics with the conditions of maintaining economic and political sovereignty.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із принципових напрямків стратегічного розвитку нашої держави є відновлення міжнародного авторитету України, довіри партнерів і суттєве підсилення політики просування українських інтересів в європейському світовому економічному просторі.

Зовнішня політика є складовою загальної стратегічної політики держави, спрямованої на соціально-економічний і демократичний розвиток, зміцнення суверенітету та національної ідентичності, захист національних інтересів і цінностей, забезпечення безпеки країни та її громадян.

Фактично наша держава, сповідуючи принципи багатовекторності та позаблоковості усі два десятиліття свого існування, намагалася стверджувати себе на світовій арені шляхом балансування між різними геополітичними силами, переймаючись скоріше питаннями власного виживання, аніж стратегічного розвитку.

Коливання зовнішньої політики України, що відбуваються разом зі змінами міжнародної політичної кон'юнктури, свідчать про її певну геополітичну невизначеність. Але це не тільки українська проблема. Вона є перешкодою у розбудові нової Європи, у закріпленні та посиленні позитивних цивілізаційних та геополітичних зрушень на континенті, що відбуваються в останній час. Наша держава привертає значну увагу з боку міжнародної спільноти і відіграє роль важливого, хоч і пасивного, чинника регіональних міжнародних відносин [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання багатовекторності інтеграційного розвитку України знайшли відображення в наукових роботах І. Бураковського, А. Гальчинського, А. Лук'яненко, В. Сіденко, А. Філіпенко, О. Шниркова, Т. Циганкова та інших.

Однак, розгляд проблеми інтеграційного середовища України не носить комплексного характеру, який дозволив би оцінити всі переваги і недоліки векторів інтеграційного розвитку, а також можливості чи загрози для України.

Метою статті є оцінка векторів інтеграційного руху України.

Основні результати дослідження. В умовах глобалізації Україна, як ніколи раніше, стоїть перед історичним вибором визначення свого майбутнього — або шляхом модернізації та радикальної перебудови суспільно-економічного життя отримати нові можливості розвитку країни, або, пускаючи суспільно-політичні процеси на самоплив, поступово відходити на периферію світового розвитку і приректи країну на неминучу деградацію.

Зовнішня політика нашої держави визначена Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» (2010 р.), який позиціонує Україну як європейську позаблокову державу, що здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур.

У системі міжнародних відносин Україна повинна стверджувати свій статус як рівноправного суб'єкта, надійного партнера у вирішенні питань міжнародної політики та безпеки, особливо щодо країн близького оточення. Це зумовлено її потенціалом як великої європейської демократичної країни, значної регіональної держави, яка має свою частку відповідальності за мир, стабільність і розвиток регіонального геополітичного простору.

Включення України у світову економічну і політичну систему, включення у глобалізаційні процеси, а також проведення політики модернізації у зовнішньому вимірі можливе у трьох основних варіантах [1]:

- 1) через євразійську геополітичну модель (реінтеграційні проекти, Митний Союз тощо);
- 2) через європейську інтеграцію (включаючи демократичні та соціально-економічні перетворення);
- 3) самостійне просування на глобальні ринки та пошук власного місця у світовому розподілі праці виходячи з наявних можливостей та ресурсів.

Певною мірою ці процеси можуть розвиватися у всіх трьох площинах поки не почнуть входити між собою у суперечність. Тоді постає питання вибору між ними або їх узгодження між собою, що вимагає від держави значної гнучкості і вміння відстоювати власні інтереси. Таке узгодження можливо здійснити, якщо у кожному з напрямів будуть задіяні притаманні йому виміри співробітництва за умови збереження єдності зовнішньополітичного курсу. У випадках, коли таке узгодження стає практично нереальним, вибір має здійснюватись на користь домінуючої зовнішньополітичної стратегії, яка визначена оптимальною для держави, її розвитку та національної безпеки.

Таким чином виникає питання про те, який з названих трьох варіантів здатний виконати необхідну системно-організуючу роль.

Зараз Україна опинилася в унікальній ситуації. Країна виявилась «затиснутою» між двома митними союзами, а саме Європейським Союзом та Митним Союзом Росії, Білорусії і Казахстану (РБК МС), який був створений в рамках ЄврАзЕС.

Генеральною лінією української політики у близькій перспективі визначено активну цілеспрямовану інтеграцію у європейську спільноту на основі істотних трансформацій соціально-економічного і соціально-політичного типу. Це визначено історичним шляхом розвитку української держави, її географічним розташуванням та закріплено у законодавстві. Європейський Союз включає розвинуті демократичні країни, що дотримуються спільної системи цінностей. Таке об'єднання створює ядро тяжіння для інших європейських держав демократичного напрямку розвитку, які прагнуть включитися у європейський економічний, політичний і безпековий простір.

Привабливість інтеграційної моделі, яку демонструє Європейський Союз, полягає у досить оптимальному для глобалізованого світу співвідношенні національних інтересів окремої держави і інтересів спільноти у цілому.

Стратегічні рішення тут приймаються на основі об'єднання системи прийняття рішень або, у випадку зовнішньої політики, на основі принципу консенсусу; а якщо існують суперечності, вони долаються шляхом переговорів і компромісів. Євроінтеграційна модель демонструє досить прискорене просування до європейських стандартів життя та високого рівня економічного розвитку. Водночас, реальне просування України шляхом інтеграції в Європу потребує глибоких політичних та економічних трансформацій, тобто перетворення її у європейську державу з відповідними стандартами внутрішньої та зовнішньої стабільності і безпеки.

Україна знаходиться в Європі географічно, вона є елементом масштабних процесів, що розгортаються на Європейському континенті, але цього недостатньо, щоб забезпечити країні право приєднання до ЄС. Поки що Україні нема з чим йти на Захід, окрім сировинних ресурсів та дешевої робочої сили, що значно стримує розвиток паритетних взаємин і стримує активізацію зусиль в цьому напрямку.

Україна крок за кроком просувається до Західної Європи, шукаючи можливості узгодження спільних інтересів. Відносини з ЄС ґрунтуються на конкретних угодах та програмах партнерів.

Прагнення нашої держави до здобуття повноправного членства в Європейському Союзі

вперше зафіксоване в «Основних напрямках зовнішньої політики України», схвалених Верховною Радою України у липні 1993 р. На міжнародному рівні це було проголошено Президентом України Л. Кравчуком 14 червня 1994 р. в м. Люксембурзі під час підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та його державами-членами. А Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, яка визначає основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади з метою створення передумов, необхідних для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі. Така стратегія повинна забезпечити входження держави до європейського політичного, економічного та правового простору і отримання на цій підставі статусу асоційованого члена ЄС, що є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі [6].

Стратегія такої інтеграції ґрунтується на: Конституції України, яка утворює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами ЄС за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; схвалених Верховною Радою України Основних напрямках зовнішньої політики України та Концепції (основах державної політики) національної безпеки України; Угоді про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС і його державами-членами від 14 червня 1994 року (УПС) та інших договорах, укладених між Україною і ЄС, у яких визначаються механізми взаємодії між ними.

Стратегія інтеграції України у ЄС також враховує положення Стратегії ЄС щодо України від 4 жовтня 1994 року, Спільної позиції ЄС щодо України від 28 листопада 1994 року, Спільної стратегії ЄС щодо України від 11 грудня 1999 року, а також відповідних рішень Ради ЄС, декларацій та інших документів ЄС, які стосуються України.

Основними напрямками інтеграційного процесу України до Європейського Союзу стратегія визначає: адаптацію законодавства України до законодавства ЄС; економічну інтеграцію та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС; інтеграцію України у ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки; політичну консолідацію і зміцнення демократії; адаптацію соціальної політики України до стандартів ЄС; культурно-освітню і науково-технічну інтеграцію; регіональну інтеграцію України; галузеву співпрацю [5].

До основних чинників, що заважають вступу України до ЄС, належать: відсутність реально функціонуючої ринкової економіки; відмінність нормативно-правової бази України від єдиних законодавчих норм ЄС; невідповідність структури економіки України пріоритетам розвитку ринку ЄС; неспроможність українських підприємств конкурувати за єдиними правилами із західними компаніями; нездатність України робити внески до бюджету ЄС через важкий фінансовий стан, повільність у проведенні економічних реформ, відсутність помітних результатів внутрішніх соціально-економічних трансформацій, високий рівень корупції та економічної злочинності, невідповідність нашого законодавства і стандартів існуючим в Європейському Союзі нормам тощо.

27 жовтня 2011 Європейський парламент у ході пленарної сесії в Страсбургу прийняв Резолюцію щодо ситуації в Україні. Європейський парламент «визнає прагнення України відповідно до ст. 49 демократії, поваги до прав людини, основоположних свобод та верховенства права». Поглиблення відносин між ЄС та Україною і європейська перспектива України є вкрай важливими та відповідають інтересам обох сторін, — йдеться у Резолюції [10].

У резолюції Європарламенту відзначається завершення переговорів між Україною та ЄС щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Це, на переконання парламентарів, є міцною основою для майбутнього завершення переговорів по Угоді про Асоціацію.

Сучасний стан відносин ЄС з Україною можна визначити як певну паузу, яка відбиває настрої вичікування. Європейський Союз усвідомлює невідповідність України інтеграційним критеріям, займаючи обережну позицію щодо України та очікуючи скільки-небудь істотних економічних успіхів.

Важливим напрямом інтеграційних зусиль України у контексті реалізації зовнішньоторговельного потенціалу стала її участь у реалізації проекту щодо створення СЕП у складі Білорусії, Казахстану, Росії та України.

Метою формування СЕП є створення умов для стабільного й ефективного розвитку економік держав-учасниць і підвищення рівня життя населення.

Держави-учасниці прагнуть сприяти:

– розвитку торгівлі та інвестицій між державами-учасниками, що забезпечуватиме сталий розвиток економік держав-учасниць на основі загально визнаних норм і принципів міжнародного права;

– створенню можливостей для розвитку підприємницької діяльності шляхом встановлення гармонізованих систем регулювання та інтегрування інфраструктурного комплексу;

– інтеграції та нарощуванню економічних потенціалів держав-учасниць з метою підвищення конкурентоспроможності економік держав-учасниць на зовнішніх ринках [2].

Співробітництво з країнами СНД розглядається як стратегічний пріоритет України. Проте інтеграційні процеси в СНД йдуть важко й суперечливо через неоднакове осмислення цілей організації різними країнами-членами. Так, Україна не бере участі в оборонних структурах СНД, оскільки це суперечило б її статусу. Економічна інтеграція також гальмується взаємним непорозумінням. Незважаючи на те, що в 1993 р. держави-члени підписали Угоди про створення Економічного союзу, насправді й сьогодні інтеграція в СНД відповідає лише рівневі зони преференційної торгівлі. Україна наполягає на прийнятті конкретних заходів, які б сприяли утворенню зони вільної торгівлі в територіальному просторі СНД.

Незважаючи на труднощі, якими супроводжується співробітництво членів СНД в його межах, ця організація має для України важливе значення. Для нас економічний простір СНД є потенційно широким ринком збуту наших товарів і джерело постачання необхідної сировини (особливо енергоносіїв), машин і обладнання, товарів широкого вжитку. На країни СНД припадає понад 40 % зовнішнього товарообігу України. Збереглося ще чимало виробничих зв'язків між підприємствами України і колишніх республік СРСР. Хоч і дуже повільно, але здійснюються просування до утворення економічного простору в межах СНД. Більшість країн має безвізовий режим, що полегшує вільне пересування робочої сили. Налагоджуються на новій ринковій основі виробничі й комерційні зв'язки між підприємствами країн-членів, розвивається співробітництво в кредитно-фінансовій сфері.

Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами СНД регулюється національним законодавством і Статутом СНД.

Україна приділяє особливу увагу розвитку співробітництва з членами СНД на двосторонній основі. Ще у 1993 р. вона уклала угоди про вільну торгівлю з РФ та Білорусією, які, на жаль, не були повністю втілені в життя в основному внаслідок позиції цих двох партнерів. З іншими членами СНД Україна поступово розширює міжнародно-правову базу економічного співробітництва, укладаючи угоди про вільну торгівлю, взаємний захист інвестицій, транспортне сполучення, усунення подвійного оподаткування тощо.

Особливе значення має відновлення розірваних міжреспубліканських торгових і комерційних зв'язків. Цей розрив вкрай негативно позначився на економіці держав СНД і серйозно посилив структурну кризу. Тому завдання формування нового інтеграційного механізму набуло життєво важливого значення.

Допоки високопосадові особи підкреслюють зону вільної торгівлі як бажаний рівень економічної інтеграції з пострадянськими країнами. Підписання Угоди про ЗВТ між країнами СНД є важливою складовою цієї стратегії. Водночас, Росія активізувала зусилля, намагаючись переконати Україну приєднатися до РБК МС.

Намагаючись дистанціюватись від реінтеграційних процесів в СНД і значно поступаючись західним європейським сусідам за темпами суспільних перетворень, Україна посідає в обох регіонах периферійне становище. Цьому також сприяє і поширення в країні орієнтації на ізоляціонізм, яка набуває зовні різноманітних форм — починаючи від закликів ввести візи для громадян ЄС і закінчуючи масштабними проектами, у яких Україна, у ролі «моста» між РФ та ЄС мала б отримати впливове місце у новітній системі безпеки, орієнтованій на євразійський простір.

Однак «міст», попри усю важливість цієї конструкції, не належить до жодної із сторін, які він поєднує, ним лише користуються. Очікувати, що Україна у ролі «мосту» може отримати право голосу, тобто бути суб'єктом — нереалістично. Беручи до уваги нинішню послаблену міжнародну позицію України, не варто очікувати, що пропонуваній нею підхід, спрямований на об'єднання «ключових держав Євразії», буде позитивно сприйнято цими країнами. Складається враження, що претендуючи на особливу і амбітну роль у євразійському просторі, Україна насправді прирікає себе на участь у чужій грі. Вихід із геостратегічного вакууму можливий, насамперед, шляхом структурної модернізації економічного потенціалу України, поглиблення євроінтеграційних процесів і масштабної цілеспрямованої експансії в напрямку взаємодії з новими центрами світового зростання.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) провів кількісну оцінку варіантів регіональної інтеграції України. Результати кількісної оцінки підтверджують аналітичні висновки і показують перевагу ЗВТ з ЄС порівняно з інтеграцією в РБК МС. Створення глибокої і всеосяжної ЗВТ з ЄС, безумовно, буде в економічних інтересах країни. Експортери України отримають ширший доступ до великого і стабільного ринку, тоді як українські компанії зможуть імпортувати передові інвестиційні товари за нижчими цінами, тим самим підвищуючи свою конкурентоспроможність. Переваги від участі України в митному союзі з Росією, Білоруссю і Казахстаном будуть досить обмеженими, оскільки Україні вже користується режимом вільної торгівлі з країнами СНД [4].

Крім того, вищі імпорتنі тарифи в рамках РБК МС означають, що Україна в разі приєднання зіткнулась би з вищими витратами на імпорт, що змінює регіональні торговельні потоки на користь Росії, Білорусь і Казахстан, що зумовлює згортання торгівлі. Враховуючи, що ЄС є найбільшим постачальником інвестиційних товарів і товари тривалого користування в Україну, дорожчий імпорт з ЄС призведе до сповільнення модернізації і перешкоджатиме довгостроковому економічному розвитку.

Крім того, членство в Митному союзі з Росією, Білоруссю і Казахстаном фактично не сумісне з зобов'язаннями України перед СОТ, а також зі створенням глибокої і всеосяжної ЗВТ з ЄС, оскільки митний союз має свій власний орган, яка має право проводити нову регіональну інтеграцію на імені країн-членів Союзу.

Підводячи підсумок, з економічної точки зору здається нерозумним для України ставати членом Митного союзу, приєднуючись до Росії, Білорусь і Казахстан в цій ініціативі регіональної інтеграції. Отже, стратегічне рішення щодо майбутньої політики України в сфері торгівлі та регіональної інтеграції має бути чітко спрямовано на створення ЗВТ з ЄС [4].

Висновки. Багатовекторність зовнішньої політики — дуже поширене явище, якого на певному етапі розвитку дотримуються чимало країн. Для України цей етап не може тривати довго, адже її головні стратегічні партнери мають різні суспільні цінності та пріоритети, а постійне пристосовування до кожного з них призводить до розпорошення матеріальних та інтелектуальних ресурсів, до пасивної ролі у світових геополітичних процесах, до втрати стратегічної перспективи [9]. Отже, Україні потрібно розробити таку геополітичну стратегію, яка б дала змогу їй стати активним суб'єктом геополітики за умов збереження економічного та політичного суверенітету, захисту її національних цінностей та соціально-культурної ідентичності.

Література:

1. Ключко В. Глобалізація та особливості сучасної економічної кризи / В. Ключко // Економіка України. — 2011. — № 9 (598). — Вересень.
2. Концепция формирования единого экономического пространства. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [\[http://www.eurasianhome.org\]](http://www.eurasianhome.org)
3. Кузнецов О. В. Посткризова трансформація глобального і фінансового середовища / О. В. Кузнецов // Наукові праці НДФІ. — 2010. — № 4 (53).
4. Мовчан В. «Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном» : Консультаційна робота, листопад 2011 / Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ier.com.ua .
5. Оцінювання впливу інтеграції на економічний розвиток країни / О. Прімерова // Банківська справа. — 2009. — №5. — Ст. 40 — 50.
6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол. А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. — Нац. ін-т стратег., дослідж.; Ін-т екон. прогнозування НАН України; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004.
7. Філоненко Р. Україна — ЄС: остаточний вибір засад розвитку держави / Р. Філоненко // Віче. — 2007. №9 — 10 . — С. 45.
8. Шпек Р. Україна — ЄС: крок до членства / Р. Шпек // Політика і час. — 2009. — №5. — С. 8.
9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
10. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://mfu/news_archive/.

Надійшла до редколегії 13.02.2012 р.